

УДК 947.7+929

Становлення особистості В. Чорновола в шкільні роки

В.Ф. ДЕРЕВІНСЬКИЙ

Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна,
E-mail: vasyldr@ukr.net**Авторське резюме**

В статті розглянуто шкільні роки життя відомого українського громадсько-політичного і державного діяча В. Чорновола. Проаналізовано історичний період життя юного Чорновола, особливості його навчання в школі, зацікавлення, громадську роботу тощо. Зазначено, що В'ячеслав вчився на відмінно, брав участь у діяльності різноманітних шкільних гуртків, був керівником деяких з них; визначав, які матеріали розміщуватимуться у загальній і сатиричній газетах школи тощо.

Розкрито в статті також про особливості становлення ідейних позицій, лідерських рис та громадської активності В. Чорновола. Формування його особистості розпочалося в складний період перебування України під владою радянського тоталітарного режиму, що не могло не позначитися на його світогляді та діяльності. Однак правдиві реалії життя, утиски батьків з боку влади та його особистий аналіз дійсності не дали В. Чорноволу перетворитися на *homo soveticusa*. Він виростав людиною з активною життєвою позицією, котра гостро не сприймала несправедливості і фальші, була спрагла до знань, готовою до випробувань та боротьби за власні переконання і цінності.

Ключові слова: В. Чорновіл, село, школа, навчання, ідейні позиції, учень, комсомол.

The formation of personality V. Chornovil in the school years

V.F. DEREVINSKYI

Kyiv national university of construction and architecture, Kyiv, Ukraine, E-mail: vasyldr@ukr.net

Abstract

Considered in the article school years of life known Ukrainian public and political figure V. Chornovil. Analyzed historic period of life of young V. Chornovil, especially his schooling, interests, public work and so on. Indicated that Vyacheslav studied perfectly, participated in a variety of school clubs, was the head of some of them; determined which materials be posted in general and satirical newspapers school and so on.

The researcher examined also features of becoming ideological positions, leadership traits and public work V. Chornovil. Forming of his personality began in the difficult period of stay Ukraine under the authority of the Soviet totalitarian regime, that could not affect on his worldview and activity. However, the truthful realities of life, oppression of parents by the authorities, his personal analysis actually not given V. Chornovil become a *homo soveticusa*. He grew up a man with an active lifestyle, which sorely perceived injustice and hypocrisy, was thirsty for knowledge, ready to trials and of struggle for own beliefs and values.

Keywords: V. Chornovil, village, school, education, ideological positions, pupil, komsomol.

Постановка проблеми. В історії України другої половини ХХ ст. важливу роль відіграв відомий громадсько-політичний і державний діяч В. Чорновіл. Його активна життєва позиція формувалася з дитинства. З шкільних років він виробляв лідерські риси, вміння гуртувати оточуючих на вирішення різних завдань, здатність займатися різноплановою громадською діяльністю. Вивчення дитячих років життя В. Чорновола є важливою темою для наукових досліджень, оскільки це дозволить відобразити його цілісну біографію, покаже особливості становлення світогляду, характеру, громадської позиції тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. До недавнього часу в сучасній українській історіографії не було ґрунтовних праць про діяльність цього чільного представника українського народу. На сьогодні з'явилася низка цікавих публікацій про його життєдіяльність [5; 8]. Проте немає жодного наукового дослідження, в якому

детально розглядалися б шкільні роки життя В. Чорновола. В основному в публікаціях наводяться лише дати про рік народження, час навчання в школі, вступ до університету тощо [6].

Мета дослідження. Враховуючи відсутність в історіографії опублікованих праць про дитинство В. Чорновола, у представленій статті здійснено вивчення шкільних років життя В. Чорновола. Розкрито особливості того історичного періоду, в якому він народився. Йдеться про успіхи В. Чорновола у навчанні, громадській роботі тощо. Значення статті полягає в тому, що вона допоможе через призму нових фактів краще осмислити постать відомого українського діяча.

Виклад основного матеріалу. У складних обставинах переслідування та очікування арешту в сім'ї Чорноволів 24 грудня 1937 р. в с. Ерки Катеринопільського району Київської (нині Черкаської) області народився другий син, якого

назвали В'ячеславом. Хоча батьки намагалися відгородити В'ячеслава від реалій життя, про свої митарства, жахлива дійсність поставала перед ним кожної весни – коли потоки води вимивали на недалекому цвинтарі кості ледь присипаних землею померлих під час голодомору 1932–1933 рр.; В'ячеслав чув правду з поодиноких розповідей сусідів, розумів її з божевільних очей приреченої жінки-сусідки, про яку говорили, що вона зварила сина, аби нагодувати інших дітей [9].

В'ячеслав пережив голод 1946–1947 р., що відбився в його спогадах як важкі роки. Певний вплив на світосприйняття В'ячеслава зробило відзначення забороненого радянською владою свята Великодня, коли завжди цього дня на столі в Чорноволів з'являлася мисочка з крашанками, а мама вранці будила до невідкладних пастуших обов'язків лагідним «Христос воскрес, синку!». Ці окремі фрагменти, з яких він ще не міг зрозуміти повної і правдивої картини того, що відбувалося з його батьками та рідною землею, надалі стали тим, що сприяло трансформації його поглядів. Допомогли віднайти свій шлях до Бога.

Після поневірянь у різних селах батьки В. Чорновола в роки війни переїхали жити у Вільхівець до батьків Калини Харитонівни – Харитона Івановича і Ганни Кирилівни Терещенків. Щоб утримати сім'ю, Максим Йосипович змушений був працювати у господарстві, створеному за розпорядженням представників нового режиму з колишнього колгоспу. Через те, що хата діда Харитона була розташована біля дороги Черкаси–Умань, якою інтенсивно рухалися війська, сім'ї не раз доводилося переховуватись у сусідів, особливо тоді, коли через село переходили власовці й красновці.

Після повернення радянської влади батька В'ячеслава у 1944 р. призначили директором школи в сусідньому селі Гусакове. Туди разом з Максимом Йосиповичем переїхала жити на вчительську квартиру при школі вся сім'я. В 1946 р. В'ячеслав розпочав навчання у школі відразу з 2-го класу, бо вже мав певний рівень підготовки. Завершити навчання в школі с. Гусакове В. Чорноволу не вдалося. Хоча його батько відбудував школу, він для влади був неблагонадійним, бо не належав до комуністичної партії, перебував на території, яку контролювали нацисти тощо. Тому з поверненням колишнього керівника школи, який був комуністом, Максима Йосиповича звільнили з посади. Чорноволи, в яких у 1948 р. народилася третя дитина, переїхали знову у Вільхівець, де Максим Йосипович невдовзі отримав посаду завуча і вчителя української мови та літератури середньої школи, а Калина Харитонівна почала працювати у ній вчителькою молодших класів. У тій самій школі продовжили навчання В'ячеслав і його старший брат Борис. В'ячеслав пішов тоді навчатися до п'ятого класу. Сім'я мешкала у

вчительській квартирі при школі, а невдовзі переїхала жити до старої хати діда Харитона. На той час дід побудував собі нову хату, тож сім'я Чорноволів мала хоч невеличке, але власне помешкання.

Здавалося, все нормалізувалось: вирішилося питання з житлом, роботою, діти добре навчалися у школі. Проте наприкінці 1940-х рр. батька В'ячеслава почали викликати в районний відділ НКВС. На нього почав писати анонімки вчитель фізики, звинувачуючи Максима Йосиповича в буржуазному націоналізмі, у тому, що викладає українську літературу з ворожих позицій. Небезпека вкотре нависла над сім'єю, адже останні роки правління Сталіна були не менш драматичними і напруженими, ніж сумнозвісний період «великих чисток» 1930-х років.

Максиму Йосиповичу вдалося пережити черговий складний період життя, витримати тривалі профілактичні розмови. Однак вони негативно впливали на нього та сім'ю. Він повертався з райцентру виснажений, у нього почалася виразка шлунку. Це додатково породило неспокій у В'ячеслава. Такі переживання, як він згодом писав, відклалися в його душі.

Попри все те, що бачив або чув малий В'ячеслав, батьки все ж прагнули зацентрувати його увагу на навчанні, на самовдосконаленні духу й тіла. Сприяла цьому атмосфера у сім'ї Чорноволів, в якій постійними були духовні інтереси, точилися розмови про різні книжки, події. Незважаючи на невелику вчительську зарплату, батьки передплачували багато різноманітних газет та журналів.

Вплив батьків і власна наполегливість позитивно вплинули на становлення особистості В'ячеслава. Батьки відвели йому невеличку кімнату з вікном до саду, столиком з квітами й «спартанським» тапчаном. Кімнату він прибирав сам, не дозволяв нікому там порядкувати. На стіні у ній висіла саморобна полиця з його шкільними підручниками та різними іншими книгами, а поряд з нею – розпорядок дня, якого він намагався твердо дотримуватися. В нього з дитинства був девіз: у всьому ставати першим. Міг просидіти за столом мало не до ранку, але єдиним у класі вирішити важку тригонометричну задачу, хоч у школі були математики, кращі за нього – природженого гуманітарія. Захоплювався читанням книг. Замість того, щоб гуляти десь з однолітками, часто йшов до копанки, яку біля річки викопав дід Харитон, і там днями читав книжки. Постійно, повертаючись із школи, ніс нові книги, отож перечитав ті, що були і в шкільній, і в сільській бібліотеках [2]. Поряд із наполегливістю, вимогливістю до себе та до інших В'ячеслав відзначався доброзичливим ставленням до всіх довколишніх, допомагав їм. Постійно ділився своїм нехитрим обідом, що складався зі скибки хліба, помащеної медом чи маслом, із своїм однокласником, який через бідність батьків не мав що поїсти на перерві між

уроками. Відгороджений завдяки батькам від правди про реалії життя юний В'ячеслав, подібно, як і інші українські діти в той час, ріс під впливом комуністичних міфів та ідеологем. Він не знав правди про радянську дійсність, а тому щиро вірив у правильність і законність радянського ладу в Україні.

В'ячеслав брав участь у діяльності різноманітних шкільних гуртків, був старостою частини з них, зокрема художньої самодіяльності, юних натуралістів, юних шовководів. Також був неодмінним учасником різноманітних районних олімпіад.

За громадську активність В'ячеслава було обрано головою піонерської дружини школи. Досягнувши відповідного віку, він у 8-му класі подав заяву на вступ до комсомолу [3, арк.228]. У вересні 1952 р. його обрали до комітету комсомольської організації школи. Результати голосування засвідчили, що В'ячеслав користувався авторитетом у школярів, адже з 59 присутніх на звітно-виборних комсомольських зборах 56 проголосували за його кандидатуру, і лише троє – проти. Подібну кількість голосів як «за», так і «проти» набрала тільки Валентина Дрожана, яку на пропозицію В'ячеслава обрали секретарем комсомольської організації школи. На тих самих зборах В. Чорновола було обрано заступником секретаря комітету комсомольської організації школи з дорученням йому обов'язків відповідального за навчальну роботу школи. Він разом з педагогами намагався забезпечити поліпшення підготовки учнів до уроків та поведінки школярів. Робота дала помітні позитивні результати. Так, коли на грудень 1952 р. в школі був лише один відмінник (це В. Чорновіл) і тільки 25 учнів навчалися на 4 і 5, то до грудня 1953 р. вже чотири учні стали відмінниками, а 53 вчилися на 4 і 5. При загальному покращенні підготовки учнів до уроків залишалися такі, які байдуже ставилися до навчання, порушували поведінку. Не в останню чергу на це впливало важке сільське життя, коли батькам доводилося важко працювати у колгоспі, отримуючи за це копійки, тому й діти змушені були замість того, щоб сидіти за підручниками, допомагати по господарству.

Відмінне навчання, зразкова поведінка і наполеглива громадська діяльність впливали на зростання авторитету В'ячеслава серед комсомольців школи. 12 листопада 1953 р. його обрали головою комітету комсомольської організації школи. В наступному році В. Чорновола переобрали секретарем комітету, а також обрали членом Звенигородського районного комітету ЛКСМУ. Повторне обрання секретарем комсомолу школи свідчило, що В'ячеслав мав вплив на навчальний та виховний процес школи, оскільки раніше практикували обирати секретаря шкільної комсомольської організації на рік.

На посаді секретаря комсомольської організації школи В. Чорновіл продовжив приділяти

значну увагу роботі з поліпшення навчання і поведінки учнів школи. Він займався також організацією політико-виховної роботи серед учнів. У школі регулярно проводили політінформації, бесіди, читали доповіді, лекції. Додатково до цього В. Чорновіл ініціював тематичні вечори та читацькі конференції. За його пропозицією програма вечорів складалася з трьох частин: а) виступів на літературні й наукові теми; б) художньої частини; в) масових танців та ігор. Така наповненість тематичних вечорів, на думку В'ячеслава, відповідала запитам і потребам учнів. Допомагала розвивати суспільно-політичні позиції, краще засвоювати програмний матеріал, а також давала змогу культурно відпочити молоді. В'ячеслав Чорновіл підтримував пропозицію колишнього секретаря В. Дрожани щодо випуску шкільної сатиричної газети «Перець», зазначивши, що така газета потрібна «для боротьби з невстиганням і негативною поведінкою учнів». Невдовзі з його ініціативи було обрано редколегію «Перця», котру він очолив як редактор [4; арк.67].

В'ячеслав стежив за змістом загальношкільної і сатиричної газет, робив зауваження щодо роботи редколегій, пропонував, які теми необхідно ґрунтовно висвітлити. Зокрема, наполягав, щоб у газетах вміщували більше матеріалів, присвячених життю школи, підготовці й складанню іспитів тощо.

Діяльність В. Чорновола не обмежувалася навчально-виховними питаннями школи. Він брав участь у громадсько-політичній та суспільнокорисній діяльності у селі. За дорученням райкому ЛКСМУ проводив політико-виховну роботу в комсомольській організації колгоспу імені Леніна свого села. Організовував роботу агітпунктів з підготовки до виборів депутатів Верховної Ради СРСР. Окрім того, В. Чорновіл регулярно організовував концерти за участю гуртків художньої самодіяльності для колгоспників і робітників діючого в селі цукрового заводу.

Як секретар комсомольської організації школи В'ячеслав активізував допомогу, що учні середньої школи надавали колгоспу. Він організував і очолив молодіжні бригади із заготівлі кормів для тваринництва. За допомогу колгоспу його було нагороджено двома почесними грамотами обласного комітету ЛКСМУ.

Навчаючись тільки на п'ятірці, про що свідчать класні журнали за останні шкільні роки, В'ячеслав закінчив у 1955 р. школу із золотою медаллю.

У характеристиці на одного з найкращих учнів директор школи зазначив: «За час перебування в школі показав себе наполегливим в оволодінні знаннями і в допомозі іншим учням, має бездоганну поведінку, сміливий і впевнений у своїх силах, витриманий у своїх вчинках. Має добру пам'ять, досить здібний, на уроках уважний. Характер відвертий і прямий. Навчається

з усіх предметів на відмінно, багато читає, особливо відзначається своїми знаннями з мови і літератури» [1].

Значно пізніше В. Чорновіл у листі до свого сина Тараса напише, що нехай ця його комсомольська діяльність, складення і виголошення зі сцени дуже патріотичних віршів, розв'язування математичних задач чи інша праця була на 99 % пустою, але «я ніколи не скажу, – продовжував він, – що то було непотрібним. Без того вже тоді вироблюваного стилю і ритму життя, навіть без тих дитячих амбіцій, що допомагали рухатись вперед, був би сьогодні перекотиполем, такими собі драглями, членом КВД (куди вітер подує)» [7; с.801].

Висновки. Таким чином, розглянувши

шкільні роки життя В. Чорновола можемо зазначити, що з дитинства відбувалося становлення його ідейних позицій, лідерських рис, громадської активності. Формування особистості В.Чорновола розпочалося в складний період перебування України під владою радянського тоталітарного режиму, що не могло не позначитися на його світогляді та діяльності. Однак пропагандистські реалії життя, утиски батьків з боку влади та особистий критичний аналіз дійсності не дали В. Чорноволу перетворитися на *homo soveticus*. Він виростав людиною з активною життєвою позицією, котра гостро не сприймала несправедливості і фальші, була спрагла до знань, готовою до випробувань та боротьби за власні переконання й цінності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Архів Київського національного університету імені Т. Шевченка. – Особова справа Чорновола В. М. – Характеристика на В. Чорновола директора школи В. Білика – арк. 12.
2. Бондаренко О. Славкова любов [Текст] / О. Бондаренко // Україна молода. – 2000. – 29 березня.
3. Державний архів Черкаської області (ДАЧО), ф. П-3285, оп. 1, спр. 48, арк. 228–230.
4. ДАЧО, ф. П-3285, оп. 2, спр. 85, арк. 67–71.
5. Кривдіна І. Б. Еволюція світоглядних позицій В. Чорновола [Текст] / І.Б. Кривдіна // Інтелігенція і влада. – 2007. – Вип. 9. – С. 210–219.
6. Кривдіна І. Б. Творча спадщина В'ячеслава Чорновола – журналістика: загальний огляд [Текст] / І.Б. Кривдіна // Інтелігенція і влада. – 2006. – Вип. 6. – С. 99–104.
7. Лист В. Чорновола до сина Тараса від 7 лютого 1979 р. // Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 4. – С. 800–802.
8. Тарканій Г. М. В'ячеслав Чорновіл – журналіст і публіцист [Текст] / Г.М. Тарканій // Наукові записки Інституту журналістики. – 2007. – Т. 26. – С. 207–212.
9. Чорновіл В. Прах замордованих стукає у наші серця [Текст] / В. Чорновіл // Час-Time. – 1997. – 10–16 квітня.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2015

REFERENCES:

1. Arkhiv Kyivskogo nacionalnogo unversytetu imeni T. Shevchenka. Osobova sprava Chornovola V. M. Kharakterystyka na V. Chornovola dyrektora shkoly V. Bilyka (Characteristic on V. Chornovil school director V. Bilyk). Amount of folias 12.
2. Bondarenko O. Slavkova ljubov (Love of Slavik). *Ukraina moloda*, 2000, 29 bereznia.
3. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti (Cherkasy Region State Archives). no. of fund П-3285, no. of description 1, case no. 48, amount of folias 228–230.
4. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti (Cherkasy Region State Archives). no. of fund П-3285, no. of description 2, case no. 85, amount of folias 67–71.
5. Kryvdina I. B. Evoliuciia svitogladnykh pozycii V. Chornovola (The evolution world outlook positions of V. Chornovil). *Inteligenciia i vlada*. 2007, no. 9, pp. 210–219.
6. Kryvdina I. B. Tvorch spadshchyna Viacheslava Chornovola – zhurnalistyka: zagalnyi oglas (The artistic heritage Chornovil - journalism: an overview). *Inteligenciia i vlada*. 2006, no. 6, pp. 99–104.
7. *Lyst V. Chornovjla do syna Tarasa vid 7 liutogo 1979 r.* (Letter V. Chornovil to son Taras from February 7, 1979). *Chornovil V. Tvory*. Kyiv, vol. 4, 2005, pp. 800–802.
8. *Tarkanii G. M. Viacheslav Chornovil – zhurnalist i publicist* (Vyacheslav Chornovil - journalist and publicist). *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. 2007, no. 26, pp. 207–212.
9. *Chornovil V. Prakh zamordovanykh stukae v nashi sercia* (The ashes of murdered knocks on our hearts). *Chas-Time*, 1996, 12 kvitnia.

Деревінський Василь Федорович – доктор історичних наук, професор
Київський національний університет будівництва і архітектури
Адреса: 03680, м. Київ, пр. Повітрофлотський, 31
E-mail: kapolischuk@gmail.com

Derevinskyi Vasyl Fedorovych – doctor of historical sciences, Full Prof.
Kyiv national university of construction and architecture
Address: 31, Povitroflotsky Av., Kyiv, 03680, Ukraine
E-mail: vasyldr@ukr.net